

УДК 339.13.017

ПРОДОВОЛЬЧИЙ КОМПЛЕКС І ПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК: СТРУКТУРА, СКЛАДНИКИ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

*О.В.Шебаніна, кандидат фізико-математичних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

Регіональний продовольчий комплекс, територіально поєднуючи в собі галузі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, забезпечує населення України третинною обсягу суспільного продукту. Ефективно функціонуючий продовольчий комплекс є найважливішим економічним і політичним завданням будь-якої держави. Пріоритетність цього питання не змінюється протягом багатьох десятиліть, тому що потреби населення в продовольстві

залишаються або незадоволеними в якісному або кількісному вимірі, або ж змінюються, змінюються й умови їх забезпечення.

В цілому регіональний продовольчий комплекс (РПК) можна визначити як систему розміщених на території регіону технологічно пов'язаних між собою галузей і виробництв, об'єднаних спільною метою задоволення потреб населення у продуктах харчування. Представляючи собою складну цілісну систему з великою кількістю складових елементів, функціонування кожного з яких взаємообумовлене, а повна узгодженість всіх елементів відображає функціонування системи в цілому, він характеризується складною та багатогранною структурою. При аналізі ПК регіонів найчастіше виділяють галузеву, функціональну та територіальну його структури [1].

Процеси між- та внутрігалузевого поділу праці в межах ПК, склад його основних галузей і кількісне співвідношення між ними та їх частинами характеризує галузева структура. У складі ПК прийнято виділяти великі блоки галузей — сфери. Різними дослідниками у рамках ПК розглядається різна (3-6) кількість сфер. На нашу думку, найбільш обґрунтованою є чотирисферна структура ПК, відповідно до якої виділяються:

- 1) сільське господарство (окрім виробництва непродовольчої сировини) та інші види діяльності з виробництва продовольчих ресурсів: рибне господарство, розлив мінеральних вод, використання продовольчих ресурсів лісу, сояна промисловість;
- 2) переробна промисловість;
- 3) виробнича інфраструктура (агросервіс) — комплекс галузей, що забезпечують зовнішні умови здійснення виробничого процесу: вантажний транспорт; оптова торгівля; електро-, газо- і водопостачання; холодильне, складське і тарне господарство; технічне та меліоративне обслуговування; зв'язок; інформаційне обслуговування; сфера ділових послуг (реклама, маркетингові послуги, оренда, лізинг); консультаційне обслуговування; інженерно-консультаційні та проектні послуги; сфера забезпечення тимчасових потреб у робочій

силі тощо;

4) торгівля продовольчими товарами.

У свою чергу, зазначені сфери (особливо I і II, які дають понад 90% валової продукції ПК) охоплюють велику кількість різноманітних галузей і підгалузей так чи інакше пов'язаних із виробництвом, переробкою та реалізацією продовольчої продукції.

Окрім прийнятого державною статистикою групування елементів галузевої структури (тобто, власне галузевої структури), існують й інші варіанти їх систематизації.

Якщо галузева структура регіонального ПК відображає склад основних галузей і кількісне співвідношення між ними, то функціональна — співвідношення і взаємозв'язок між різнопрофільними функціональними групами підприємств. Цей висновок свідчить про однорідну спрямованість та взаємодоповнюючий характер галузевої та функціональної структур, які відображають один аспект територіальної організації регіонального ПК — компонентний. Тому доцільно розглядати їх як єдину функціонально-галузеву структуру, елементами якої є окремий продовольчий підкомплекс (ППК) — сукупність виробничих процесів, які об'єднують всі етапи технологічної послідовності вирощування і комплексної промислової переробки певного виду сільськогосподарської сировини (чи заготівлю і переробку інших видів продовольчих ресурсів) у даному регіоні аж до отримання одного чи кількох видів готової продукції з використанням всіх необхідних для цього ресурсів [3].

Важливою складовою і, фактично, каркасом територіальної організації регіонального ПК, є його територіальна структура. Вона відображає внутрішню територіальну будову комплексу, динамічне співвідношення його територіальних підрозділів, характеризує просторові відношення між процесами отримання та промислової переробки продовольчої сировини, тобто розкриває особливості територіального розвитку ПК. Передаючи територіальні пропорції, що відображають співвідношення масштабів всього виробництва комплексу і виробництва окремих видів продуктів або їх взаємопов'язаних груп, як ланок територіального поділу праці, територіальна структура складається як його наслідок. Щодо скла-

дових територіальної структури ПК, то, як правило, доцільно виділяти з одного боку — регіональні, з іншого — зональні та ареальні її елементи [4].

Інколи, за аналогією з промисловим комплексом, виділяють такі елементи територіальної структури ПК, як продовольчий пункт, центр, вузол, підзона, зона, підрайон, район. Спираючись на теоретичні розробки по структурі агропромислового виробництва, територіальну структуру регіональних ПК розглядають як складне поєднання регіональних (ПК областей та адміністративних районів) та ареальних (зони продовольчої спеціалізації, приміські ПК) елементів, схилиючись до примату перших із них. Причина такого підходу полягає у вже згаданій нами їх перевазі, оскільки використання елементів ареального типу в якості суб'єктів державного регулювання, через відсутність єдиних органів управління їх розвитком, ускладнене.

У процесі аналізу територіальної організації регіональних ПК розглядається ще й організаційно-управлінська (організаційна) їх структура. Чітка в умовах планово-директивного регулювання господарського комплексу, вона, однак, втрачає свою цілісність за ринкової багатокладної економіки. Так, процеси роздержавлення, приватизації, розвитку орендних відносин в рамках ПК збільшують частку продовольчого сектору, який перебуває поза межами державного управління. Окрім того, традиційний підхід до структури регіональних ПК залишає поза їх складом особисті підсобні господарства населення, які вносять значний вклад у формування сучасного продовольчого ринку. Слід зазначити, що наслідком нових умов господарювання повинна стати і трансформація глибокої сутності поняття “управління”, заміна його на “сприяння” та “регулювання”, забезпечення розвитку і функціонування різних соціальних типів господарств та форм власності на засоби і результати праці залежно від їх інтенсивності, конкурентоздатності, пріоритетності в умовах тих чи інших регіонів.

Зазначимо, що функціонально-галузева та територіальна структура, підкреслюючи складний склад регіонального ПК, водночас є частковими проєкціями єдиної системи. Тому їх слід розглядати не

ізолювано — елементи територіальної структури неодмінно несуть в собі компонентні характеристики, галузева структура має зміст тільки стосовно певної територіальної одиниці.

На сучасному етапі розробка концепції продовольчої безпеки і першочергових напрямків насичення продовольчого ринку є невідкладним, як уже зазначалося, і першочерговим завданням розвитку продовольчого комплексу.

Функціонування ПК, як єдиної системи виробничо-переробної діяльності, може здійснюватися через сукупність обмінних операцій купівлі-продажу сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки, тобто у формі продовольчого ринку. Отже, продовольчий ринок та його регіональні складники є формою функціонування продовольчого комплексу та його регіональних складників.

Розглядаючи продовольчий ринок з позиції виробництва та споживання відповідно до маркетингових властивостей окремих товарних груп та характеру процесів обміну, доцільно відмітити його великі складові частини, такі, як різні продуктові ринки (зерна, м'яса, молока, овочів та ін.).

Продовольчий ринок представлений такими товарами, які задовольняють передусім потребу людей у харчуванні. Якість продукції та безпечність її споживання залежить не тільки від якості сировини і технологій виробництва, а й від умов та строків зберігання і реалізації продукції. Кінцевий споживач прагне купувати свіжу, високоякісну, відсортовану продукцію протягом усього року, а виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється сезонно, великою кількістю товаровиробників при значно меншій кількості оптових покупців [1].

У зв'язку з цим виникає необхідність ефективної ринкової системи збуту продукції. У країнах з ринковою економікою реалізація сільськогосподарської продукції складається з таких ланок:

- оптові поставки з ферм переробним підприємствам, торговельним комплексам чи посередникам;
- оптовий збут у роздрібну мережу сільськогосподарської продукції, яка споживається у натуральному вигляді;

- роздрібний продаж готових продуктів, безпосередньо споживачам — населенню;
- постачання підприємствам громадського харчування.

Законодавче визнання багатокладності в аграрній сфері визначило правову сферу, у якій функціонують колективні, індивідуальні (приватні) фермерські господарства і особисті підсобні господарства (ОПГ) споживчого, частково споживчого (змішаного) і товарного типу. Функціонування даних типів господарств, як основа створення конкурентного ринкового середовища, у виробництві продовольства зберігається на тривалу перспективу. При визначенні основного типу виробництва господарств, що насичують продовольчий ринок та формують майнове і виробниче середовище продовольчого комплексу, варто виходити з наступних критеріїв:

- визнання пріоритетності тих форм господарювання і рівня концентрації виробництва, що склалися в секторах товарного сільського господарства;
- створення рівних умов функціонування для всіх типів господарств, визнання їх об'єктами державного регулювання і керування;
- надання державної підтримки господарствам, що ведуть найбільш ефективну господарську діяльність, незалежно від форм власності і господарювання [33].

Стосовно реалій функціонування аграрної сфери дані критерії реалізуються в наступних організаційних аспектах:

- збереження великих товарних господарств, що спеціалізуються на вирощуванні зернових, технічних і кормових культур через наукоємність цих галузей, специфіки технології і засобів праці;
- орієнтація плодоовочівництва, картоплярства, садівництва на переважний розвиток у приватному секторі (фірми, ОПГ) на базі горизонтальної кооперації;
- відродження великого індустріального виробництва м'яса птиці, що забезпечує високу конверсію кормів, оборотність засобів і рентабельність виробництва на відміну від приватно-

го сектора;

- розвиток масового товарного виробництва м'ясо-молочної продукції на ОСОВІ фермерських господарств і ОПГ;
- створення ринку кормових ресурсів;
- підтримка і розвиток наукомістких інфраструктурних галузей, які забезпечують процеси відтворення (селекційні центри, репродуктивні господарства, розплідники) і надання їм статусу базових, а також підрозділів, що здійснюють науково-технічне обслуговування, ресурсне постачання, реалізацію продукції.

Означені пріоритети дозволили визначити коло завдань державного регулювання розвитку продовольчого комплексу в економічному, регіональному, структурному, технічному, екологічному і зовнішньоторговельному аспектах, а також форми і механізми державного регулювання. Відзначимо, що, вступаючи в сучасний, якісно новий етап суспільного розвитку, регіональний продовольчий комплекс не мав готової, пристосованої до національних умов і особливостей, теорії переведення та адаптації продовольчого комплексу до ринкових відносин. Така теорія поступово напрацьовується зусиллями теоретиків і практиків, працівників вищих державних структур та галузевих органів управління, органів місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. У 4-х частинах. Частина 4.14. Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК/ За ред. П.Т.Саблука.-К.:ІАЕ УААН, 2001.-246с.
2. Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України.- К.: ІАЕ, 1999.-238с.
3. Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк Л.Г., Мармуль Л.О.Регіональні агропромислові комплекси України.-К.:Наукова думка, 1996.-263с.
4. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т.Саблука.-К.:ІАЕ, 2000.-555с.